

Latviešu nacionālkomunistu cīņa par dzimto valodu

Līdz ar Latvijas okupāciju 1940. gadā krievu valoda pakāpeniski sāka izspiest latviešu valodu no lietvedības, oficiālajām sanāksmēm, no visām dzīves sfērām. Šis process nostiprinājās pēckara gados, kad krievvalodīgo iepludināšana Latvijā kļuva arvien masveidīgāka.

Kā atbilde uz Kremļa postošo kolonizācijas un rusifikācijas politiku pagājušā gadsimta piecdesmitajos gados, laikā, kuru dēvē par „Hruščova atkusni”, Latvijā izveidojās spēcīga nacionālkomunistiska opozīcija, kuru vadīja Eduards Berklavs - Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks, pēc tam - LKP Rīgas pilsētas pirmais sekretārs. Viņu aktīvi atbalstīja:

- Kārlis Ozoliņš - Augstākās padomes prezidija priekšsēdētājs,
- Indriķis Pinksis - Arodbiedrību padomes priekšsēdētājs,
- Vilis Krūmiņš - LKP CK otrais sekretārs,
- Nikolajs Bisenieks - LKP CK sekretārs,
- Pāvels Pizāns - partijas laikraksta CĪŅA galvenais redaktors,
- Aleksandrs Ņikonovs - lauksaimniecības ministrs,
- Voldemārs Kalpiņš - kultūras ministrs,
- Edgars Mūkins - Valsts plāna komitejas priekšsēdētāja vietnieks,
- Pauls Dzērve - Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktors,
- Vladislavs Ruskulis - Latvijas komjaunatnes Centrālās komitejas pirmais sekretārs
- un daudzi citi atbildīgi darbinieki.

Starp nacionālkomunistu atbalstītājiem bija arī vietējie komunistu partijas, padomju un saimnieciskie darbinieki, republikas radošā inteliģence. Šo pretošanos Maskavas īstenotās kolonizācijas un rusifikācijas politikai atbalstīja daudzi latviešu ierindas komunisti un latviešu tauta.

Latvijā sabraukušie funkcionāri un migranti uzskatīja, Latvijas nacionālās īpatnības viņiem nav jāievēro un, ka latviešu valoda nav jāmācās. Latviešu valoda arvien vairāk tika

izstumta no rūpnīcām un fabrikām, padomju saimniecībām, daudzām iestādēm, ministrijām un organizācijām. Arī sadzīvē, īpaši Rīgā, latviešu valodu varēja dzirdēt aizvien retāk.

Tikpat slikta situācija ar latviešu valodas prasmi tolaik bija visā Latvijā. Republikas austrumu rajonos gandrīz visi politiskā, kā arī izglītības un kultūras darba pasākumi tika rīkoti tikai krievu valodā. Neņemot vērā darbinieku nacionālo sastāvu, uzņēmumu direktori, iestāžu un organizāciju vadītāji visas pavēles un dažādus rīkojumus rakstīja tikai krievu valodā.

Latvieši dzimtajā zemē savā mātes valodā vairs nevarēja sarunāties ar priekšniekiem darba vietās, ar ārstiem ārstniecības iestādēs un pārdevējiem veikalos.

Latviešu valodas apgūšana Rīgā un daudzās citās Latvijas vietā tajā laikā izraisīja lielu satraukumu.

Daudzās krievu skolās latviešu valodas stundas notika formāli: skolotāju vairākums programmas prasības latviešu valodas apmācībai izpildīja formāli. Daudzi no viņiem latviešu valodu pārvaldīja vāji. Krievu skolas ar latviešu valodas mācību grāmatām bija apgādātas ļoti trūcīgi.

Lai stāvokli uzlabotu, LKP Rīgas pilsētas komitejas birojs, izskatot jautājumu „Par latviešu valodas mācīšanu skolās ar krievu valodas apmācību”, nolēma:

„1. Vērst pilsētas un rajonu tautas izglītības nodaļu uzmanību uz latviešu valodas mācīšanas neapmierinošo stāvokli skolās ar krievu valodas apmācību.

2. Uzdot Tautas izglītības nodaļai:

a) Panākt latviešu valodas mācīšanas radikālu uzlabojumu skolās ar krievu valodas apmācību.

b) Pārskatīt latviešu valodas skolotāju kadrus, likvidēt viņu esošo pārslodzi. c) Sistemātiski sniegt palīdzību latviešu valodas skolotāju metodiskajai apvienībai vēstuļu un metodisko norādījumu izstrādē par valodas pasniegšanu.

d) Papildināt skolu bibliotēkas ar latviešu rakstnieku grāmatām latviešu valodā”.¹

¹ LVA, PA-102.f., 14.apr., 35.l., 36.lp.

LKP Rīgas pilsētas komitejas pirmais sekretārs E. Berklavs panāca, ka Rīgas pilsētas komitejas birojs 1956. gada 30. novembrī pieņēma lēmumu „Par latviešu un krievu valodas mācīšanas kadriem, kuri apkalpo plašus iedzīvotāju slāņus”, kurš uzdeva komunistiskās partijas organizāciju sekretāriem, arodbiedrību organizāciju komiteju priekšsēdētājiem, uzņēmumu un iestāžu vadītājiem, kuri apkalpoja plašus iedzīvotāju slāņus, vispirms jau tirdzniecības organizāciju, komunālo uzņēmumu, tramvaju un trolejbusu tresta, autobusu parka, dzīvokļu pārvalžu, medicīnas iestāžu, milicijas un citu iestāžu vadītājiem līdz 1957. gada 1. janvārim organizēt kursus latviešu un krievu valodas apmācībai, lai darbinieki šīs valodas varētu apgūt divu gadu laikā. Uzņēmumu un iestāžu vadītājiem pieņemot darbā jaunus darbiniekus, vajadzēja ņemt vērā arī viņu latviešu un krievu valodas zināšanas.²

Ļoti svarīgi bija tas, ka nacionāļkomunisti panāca, ka arī LKP CK birojs 1956. gada 6. decembrī pieņēma lēmumu „Par partijas, padomju un saimniecisko darbinieku latviešu un krievu valodas mācīšanos”. Tajā teikts:

„Latvijas KP CK birojs atzīmē, ka partijas XX kongresa direktīvas un PSKP CK vairākkārtējos norādījumus par nepieciešamību stingri ievērot ļeņinskās nacionālās politikas principus, piemēram, ievērot nacionālās īpatnības darbā ar masām, daudzi republikas partijas, padomju un saimnieciskie orgāni dzīvē īsteno vāji.

Daudzos Rīgas, Liepājas, Jelgavas, Ventspils un Rēzeknes rūpniecības uzņēmumos, kā arī kolhozos, padomju saimniecībās un MTS (mašīnu traktoru stacijās), dažos ciemos, īpaši austrumu rajonos, gandrīz visi masu politiskā un kultūrizglītojošā darba pasākumi notiek tikai krievu valodā. Neņemot vērā darbaļaužu nacionālo sastāvu, uzņēmumu direktoru un iestāžu vadītāju pavēles visāda veida paziņojumi tiek rakstīti tikai krievu valodā. Gandrīz visās republikas pilsētās, īpaši Rēzeknē un Daugavpilī, sastopami fakti, kad dažu ielu nosaukumi, atsevišķas iestāžu izkārtnes tiek rakstīti tikai krievu valodā.

Vairākas republikāniskās ministrijas, kā piemēram, Iekšlietu ministrija, Finanšu ministrija un Tirdzniecības ministrija, daži partijas, padomju un arodbiedrības orgāni, kuriem ikdienā ir sakari ar plašām darbaļaužu masām, savā darbā ignorē latviešu valodu.

² LVA, PA-102.f., 14.apr., 8.l, 82.,83.lp.

Republikāniskā Viegglās rūpniecības ministrija, Vietējās un Kurināmā rūpniecības ministrija, Celtniecības materiālu un Celtniecības, Tekstilrūpniecības ministrija literatūru par labāko ražošanas darbinieku pieredzes apmaiņu, kā arī tehniski instruktīvo un tehnisko literatūru izdod tikai krievu valodā.

Republikāniskais Zinātnes un tehnikas propagandas nams nav izdevis nevienu informatīvi tehnisko informācijas lapiņu latviešu valodā.

Vissavienības pakļautības Vietējās un Kurināmā rūpniecības ministrijas, kā arī daži Vissavienības pakļautības uzņēmumi, kuri daļu savas produkcijas realizē republikā, iespiež tās vai citas ierīces un mašīnas ekspluatācijas un apkopes instrukcijas tikai krievu valodā.

Visi šie un tiem līdzīgie nevērīgās attieksmes fakti pret latviešu valodu no latviešu darbaļaužu puses izsauc pamatotu neapmierinātību un dod iemeslu buržuāziskajiem nacionālistiem uzkurināt nacionālas ķildas starp latviešu un krievu iedzīvotājiem.

Taču partijas pilsētu un rajonu komitejas un rajonu darbaļaužu deputātu padomju izpildu komitejas nepieņem attiecīgus mērus, lai minētos trūkumus novērstu. Samierinās ar to, ka daudzi partijas, padomju un arodbiedrību darbinieki, organizāciju, uzņēmumu, padomju saimniecību, MTS un iestāžu vadošie darbinieki, kuri republikā strādā jau daudzus gadus, latviešu valodu nepārvalda un to nemācās. Reizē ar to, Latvijas KP CK birojs atzīmē, ka partijas, padomju, arodbiedrību un komjaunatnes organizācijas ir atstājušas novārtā arī darbu, lai vietējie nacionālie kadri un republikas darbaļaudis mācītos krievu valodu.

Latvijas KP CK birojs, partijas pilsētu komitejas un rajonu komitejas ir aizmirsušas šajos jautājumos agrāk pieņemtus lēmumus un nav noorganizējušas to izpildes kontroli.

Latvijas KP CK birojs nolemj:

1. Nosodīt lēmumā norādītos nacionālās politikas ļeņinisko principu rupjos pārkāpumus kā politiski kaitīgus, kuri lej ūdeni uz mums naidīgu elementu dzirnavām un veicina nacionālo nesaskaņu uzkurināšanu starp latviešiem un krieviem.

Pieprasīt no Latvijas KP pilsētu komitejām, rajonu komitejām, no darbaļaužu deputātu padomju pilsētu un rajonu izpildu komitejām, ministriju un uzņēmumu, organizāciju, iestāžu, padomju saimniecību un MTS vadītājiem pieņemt neatliekamus mērus, lai minētos trūkumus novērstu.

2. Uzdot partijas pilsētu komitejām un rajonu komitejām, iestāžu organizāciju, uzņēmumu, padomju saimniecību un MTS vadītājiem organizēt latviešu un krievu valodas mācīšanos partijās, padomju un saimnieciskajiem darbiniekiem, kuri nepārvalda vienu no šīm valodām.

Ne vēlāk kā līdz 1957. gada 1. janvārim ministrijās un lielajos uzņēmumos atkarība no vajadzības organizēt latviešu un krievu valodas kursus. Iestādēs, organizācijās, uzņēmumos. MTS, padomju saimniecībās organizēt pulciņus.

Uzdot Latvijas PSR Izglītības ministrijai (b. Samsonam) līdz 1957. gada 1. janvārim sagatavot un nosūtīt uz vietām kursu un pulciņu mācību plānus un programmas latviešu un krievu valodas apguvei.

Pieprasīt no partijas, padomju, arodbiedrību, komjaunatnes un saimnieciskajiem darbiniekiem, kuri neprot latviešu un krievu valodu, sarunvalodu apgūt divu gadu laikā.

Uzdot Latvijas PSR Kultūras ministrijai (b. Ostrovam) organizēt latviešu valodas mācību stundas radio.

Uzdot Latvijas PSR Izglītības ministrijai (b. Samsonam) un Latvijas PSR Kultūras ministrijai (b. Ostrovam) tuvākajā laikā sagatavot un izdot mācību grāmatas pieaugušajiem latviešu un krievu valodas apguvei, sarunu vārdnīcas, latviešu-krievu un krievu-latviešu valodas vārdnīcas.

Vērst partijas, padomju, arodbiedrību un saimniecisko organizāciju uzmanību, lai izraugoties un izvirzot kadrus, par vienu no vissvarīgākajām politiskajām un lietišķajām īpašībām tiktu uzskatīta latviešu un krievu valodas zināšana.

3. Lai nostiprinātu PSRS tautu brālīgo draudzību un vienotību, lai daudz dziļāk iepazīstinātu partijas, padomju, arodbiedrību komjaunatnes un saimnieciskos darbiniekus ar krievu un latviešu tautas literatūru, mākslu, tradīcijām un sadzīvi, uzskatīt par šo darbinieku svarīgu pienākumu iepazīt krievu un latviešu literatūras un mākslas labākos paraugus, šo tautu vēsturi.
4. Uzdot partijas pilsētu komitejām, partijas rajonu komitejām un partijas pirmorganizācijām izbeigt latviešu valodas ignorēšanu, veicot latviešu vidū masu politisko un kultūras un izglītības darbu. Nostiprināt lektoru grupas, aģitkolektīvus ar cilvēkiem, kuri ir spējīgi veikt politisko darbu iedzīvotāju vidū, bet, kuri pārvalda arī latviešu valodu, bet Latgalē - kuri pārvalda latgaļu dialektu. Mākslinieciskās pašdarbības kolektīvu darbu organizēt tā, lai tie kam tas ir nepieciešams, varētu uzstāties kā latviešu tā arī krievu valodā. Organizējot uzskatāmo aģitāciju, sekot, lai lozungi, plakāti, goda plāksnes, sociālistiskās sacensības rādītāji būtu kā latviešu, tā arī krievu valodā, kur strādnieki un kolhoznieki ir latviešu un krievu tautības iedzīvotāji. Arī lapiņas, zibeņus un sienas avīzes izdot divās valodās.
5. Uzdot partijas, padomju, arodbiedrības, komjaunatnes un saimnieciskajām organizācijām sēdēs, sapulcēs, apspriedēs obligāti organizēt ziņojumu, referātu, uzstāšanos, lēmumu un rezolūciju tulkojumu abās valodās – latviešu un krievu.
6. Uzdot republikāniskajām rūpniecības ministrijām un Zinātnes un tehnikas propagandas namam izdot literatūru par ražošanas pirmrindnieku pieredzes apmaiņu, tehniski informatīvo un tehnisko literatūru latviešu un krievu valodā.
7. Uzdot partijas pilsētu komitejām, partijas rajonu komitejām, pilsētu un rajonu komitejām, pilsētu un rajonu izpildu komitejām, pieņemt mērus, lai transporta, milicijas, tirdzniecības organizāciju, komunālo un sadzīves uzņēmumu un kultūras un izglītības iestāžu darbinieki, medicīnas darbinieki, kuri ikdienā saskaras ar plašām darbaļaužu masām, noteikti pārvaldītu divas valodas – latviešu un krievu. Prasīt no minēto organizāciju,

uzņēmumu un iestāžu vadītājiem, lai darbiniekiem tiktu radīti apstākļi latviešu un krievu valodas apgūšanai.

8. Ieteikt Latvijas PSR Kultūras ministrijai (b. Ostrovam):

- a) atrast nepieciešamos līdzekļus, lai Maltas, Dagdas, Zilupes, Krāslavas rajonā izdotu laikrakstus divās valodās – latviešu un krievu. (..)
- b) lūgt PSRS Kultūras ministriju pārveidot vienu Rīgas radio staciju raidīšanai latviešu valodā. Lai uzlabotu latviešu mūzikas un dziesmu pārraides, lūgt atjaunot Radio informācijas galvenās pārvaldes kori, kurš tika likvidēts 1953. gadā.
- c) pieņemt mērus, lai izbraukuma koncertos un citās brigādēs, kuras uz rajoniem tiek sūtītas kā no Rīgas, tā arī citām pilsētām, būtu latviešu un krievu valodā izpildāmi numuri.

9. Ņemot vērā, ka Daugavpilī un Daugavpils rajonā pilsētas-rajona laikraksts tiek izdots tikai krievu valodā, bet pilsētā un rajonā ir liels latviešu iedzīvotāju procents, pilsētā atrodas arī Pedagoģiskais institūts, lūgt PSKP CK atļaut izdot Daugavpilī un Daugavpils rajonā otru pilsētas un rajona laikrakstu latviešu valodā.³

Saprotams, ka apstākļos, kad nacionālo republiku kolonizācija un rusifikācija bija pasludināta par PSRS iekšlietu politikas svarīgu sastāvdaļu, nekādi vietējo iestāžu pasākumi to apturēt vairs nespēja. Jāņem arī vērā, ka Latvijas Komunistiskās partijas vietējo struktūrvienību, tāpat kā daudzu citu iestāžu, uzņēmumu un organizāciju priekšgalā un sastāvā galvenokārt atradās iebraucēji, kuri visus lēmumus par latviešu valodas mācīšanos un lietošanu sabotēja gan slēpti, gan pavisam atklāti. Bet iedarbīgu līdzekļu, ar ko šo sabotāžu salauzt, latviešu nacionāļkomunistu rīcībā nebija. Bēdīgi slavenais LKP CK 1959. gada 7. – 8. jūlijā VII slēgtais plēnums, kurš speciāli tika sarīkots nacionāļkomunistu sagraušanai, atcēla arī viņu pieņemtos lēmumus par latviešu valodas statusa paplašināšanu un pastiprināšanu.

Par aplūkotajiem jautājumiem plašāk skatīt:

1. **Jānis Riekstiņš.** *Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju.* – Rīga, 2012. gads

³ LVA, PA-101.f., 19.apr., 59.l, 6.-10.lp.

2. **Jānis Riekstiņš.** *Padomju impērijas koloniālā politika un Latvijas kolonizācija. 1940-1990 – Rīga, 2015. gads*